

BLOEDGELD

Voor Friso en Esmée

Simone van der Vlugt

Bloedgeld

LEMNISCAAT ROTTERDAM

Zesde druk, 2010
Omslagontwerp: Leentje van Wirdum
© Simone van der Vlugt 1996
© Lemniscaat b.v., Rotterdam 1996
ISBN 978 90 477 0300 6

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: HooibergHaasbeek, Meppel

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderings-bestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig en milieuerontreinigend transport is vermeden.

DEEL EEN

Amsterdam, 1653

*De zee door Gods geheugenis
verteert zoo menig man
die al te samen van de vis
verslonden worden dan*

*Wat lijdt den zeeman al verdriet
bij nachten en bij dag
als hij de dood voor ogen ziet
en niet ontuluchten magh*

gedicht van een anonieme zeeman uit 1639

Het water staat al tot zijn knieën en nog steeds stroomt het met een angstaanjagende vaart de kelder in; smerig, stinkend grachtenwater, dat schuimend tegen zijn benen klotst. De blaren op zijn handen gaan kapot en laten een bloederig spoor achter op de greep van de pomp.

Reinout pompt zo hard hij kan, maar het water wint langzaam terrein. Het stijgt hoger en hoger. Hij hijgt, zweet, zijn spieren verkrampen. Doorpompen, of hij verdrinkt!

Hoeveel uren staat hij hier al? Hij heeft ieder begrip van tijd verloren en is zich alleen nog maar bewust van zijn zere armen, zijn bloedende handen, en van een groeiend gevoel van paniek.

Zijn armen geven het op. Reinout leunt voorover tegen de pomp. Zijn hoofd is vol van het geluid van neervallend water; de stilte is dan ook overweldigend als de stroom opeens stopt. Op hetzelfde moment gaat de zware kelderdeur boven aan de trap knarsend open; de opzichter verschijnt. Zijn donkere gestalte tekent zich scherp af tegen de lichte achtergrond.

‘Ik hoop dat je hiervan geleerd hebt, Van Veghel,’ zegt hij bars. ‘De volgende keer laten we je verzuipen.’

Reinout strompelt de trap op en volgt de opzichter door de lange gangen. Hij heeft moeite zich staande te houden.

Een deur wordt geopend en hij wankelt naar binnen. Achter hem draait de sleutel in het slot; de grendels knarsen.

Reinout laat zich op zijn strozak vallen. Toen hij de waterkelder in geschopt werd was het middag; nu is het donker, dus hij moet tot het vallen van de avond hebben staan pompen.

Hij draait zich op zijn rug en staart naar de vochtplekken op de muur tegenover hem. Het gezicht van zijn vader doemt voor hem op, zoals dat eruitzag vlak voor zijn laatste reis: lachend en verweerd, maar met ogen vol pijn om het naderende

afscheid. En zijn moeder, met haar kunstig gevlochten haar en haar vrolijke lach. Zijn zusjes, die aan hun vader hangen en bedelen om cadeautjes uit dat verre land waar hij naartoe gaat. Vertrouwde beelden van lang geleden...

Reinout rolt zich om op zijn strozak. Hij kan maar beter gaan slapen. Ook al voelt hij zich alsof hij een pak slaag heeft gehad, bij het eerste ochtendlicht zal hij zichzelf bijeen moeten rapen om aan het werk te gaan.

De volgende dag is het snikheet op de binnenplaats van het rasphuis. De hoge muren van de gevangenis houden elk zuchtje wind tegen en maken van het plein een oven. De stilte wordt alleen doorbroken door het geschreeuw van de opzichters en het eentonige geluid van zagen die zich door keihard hout heen werken.

‘Doorwerken, luie sodemieter!’ brult de opzichter en hij laat zijn gesel met kracht neerkomen op de blote rug van een gevangene die nog maar kort in het verbeterhuis werkt. ‘Moor-den en stelen kun je al, maar hier zullen we je leren wat werken voor je brood betekent!’

Reinout krabt aan zijn rug, die met rode stofdeeltjes bedekt is. Het zweet druppelt in zijn ogen. Hij richt zich heel even op om zijn rug te strekken voor hij weer verder zaagt. Tersluiks slaat hij de nieuwkomer gade. Dat wordt niets. Weer zo’n idioot die allang blij is dat hij aan de galg ontkomen is, maar die nog niet in de gaten heeft waar hij nu is beland.

Twee mannen moeten per dag vijftig pond hout kunnen raspen, hard tropenhout uit Zuid-Amerika, waarvan verf wordt gemaakt. Wie dat niet haalt, krijgt niet te eten. Wie de volgende dag nog niets geleerd heeft of opstandig gedrag vertoont, wacht de waterkelder.

Ergens in het tehuis klinkt gerucht; een massief houten deur naar de binnenplaats zwaait knarsend open. De gevangenen gluren door hun oogharen naar een zo te zien welgesteld gezin

dat door de regent van het rasphuis wordt rondgeleid. Menig Amsterdammer heeft wel een duitje over voor een kijkje in het rasphuis.

De middag is al flink gevorderd als Reinout wordt opgehaald. Hij moet zich gaan wassen; even later loopt hij verbaasd en verontrust met de opzichter mee naar de regentenkamer.

Regent Bensebroeck kijkt nauwelijks op als Reinout wordt binnengeleid. Hij zit achter zijn tafel te schrijven, één en al voornaamheid met zijn zwarte lakense pak, zijn kanten stroken en zijn zwarte hoed.

‘Ah, Van Veghel,’ zegt hij ten slotte. ‘Hoe lang zit je hier nu al?’

‘Ruim twee jaar, heer,’ zegt Reinout beleefd.

‘Ruim twee jaar,’ herhaalt de regent. ‘Inderdaad, ja. Over een klein jaar zit je straf erop, maar ik moet zeggen dat ik mijn twijfels heb over jou. De grondslag van de misdaad ligt in een gebrek aan inzicht in wat goed en fout is. Het is onze taak om misdadigers te laten kennismaken met een arbeidzaam, deugdzaam leven. Er zitten er echter altijd een paar tussen die om een andere aanpak vragen.’

Hij kijkt Reinout met gefronste wenkbrauwen aan. Reinouts gezicht blijft ondoordringelijk.

‘We willen je een voorstel doen, Van Veghel. Binnenkort kun je met een koopvaardijship van de Verenigde Oost-Indische Compagnie naar Java vertrekken. Je zult merken dat er aan boord een ijzeren discipline heerst, maar een beetje orde en tucht kunnen bij jou geen kwaad. Het zal je de gelegenheid geven geleidelijk aan weer een volwaardig lid van de samenleving te worden. Bedenk wel dat niet velen deze kans krijgen. Je bevindt je in een uitzonderingspositie.’

Een uitzonderingspositie! Reinout heeft moeite om niet in lachen uit te barsten. Iedereen weet dat de Verenigde Oost-Indische Compagnie te kampen heeft met een groot tekort aan

zeelieden. Niet voor niets wordt bij iedere expeditie de bemanning bijeengeronseld in herbergen en weeshuizen. Niet voor niets worden bedelaars van de straat geplukt en gedwongen aan te monsteren. Een nieuwe expeditie heeft altijd een uitgebreide zoektocht naar mankracht tot gevolg, waarbij ook de rasphuizen niet worden overgeslagen. Ongetwijfeld laten de regenten zich goed betalen door de Compagnie voor een stel sterke, geharde jongemannen.

Zijn gezicht verraadt echter niets van zijn gedachten, want het voorstel staat hem wel aan. Een zeereis is een gevaarlijke onderneming. Vaak overleeft niet meer dan de helft van de bemanning de tocht naar de Oost. Zijn eigen vader is op zee omgekomen. Maar hier in het rasphuis houdt hij het niet veel langer uit.

‘Over een paar dagen word je opgehaald om in te tekenen in het Oost-Indisch Huis. Heb je nog vragen?’ zegt regent Bensebroeck.

‘Nee, heer.’

‘Goed. Je kunt gaan, Van Veghel.’

Reinout heeft gelijk; hij is niet de enige die deze ‘kans’ krijgt. Nog een stuk of tien potige jongemannen verzamelen zich in de hal op de dag dat ze het verbeterhuis verlaten onder begeleiding van soldaten en de kwartiermeester van de *Hollandia*. Een paar dagen eerder hebben ze in het Oost-Indisch Huis de overeenkomst met de VOC getekend en kregen ze ieder een scheepskist mee.

Reinout verplaatst de kist op zijn schouder wat en ademt diep de frisse lucht in als ze de poort uitstappen. Omringd door de soldaten lopen ze de Heiligeweg af, de Kalverstraat in, richting Schreierstoren.

Reinout kent hier iedere steeg en kroeg. Als jongetje zwierf hij ieder vrij ogenblik in deze buurt rond. Hier, in de Warmoesstraat, op de Zeedijk en de Oudezijds Achterburgwal, kun je

je vergapen aan zeelui en lichtekooien. Hier zijn alle winkeltjes gevestigd die maar iets te maken hebben met de zeevaart.

‘Vooruit man, til op die voeten! We gaan je niet dragen hoor!’ De kwartiermeester duwt Reinout ongeduldig in de rug. Reinout struikelt, zijn kist schuift bijna van zijn schouder, maar hij kan zich nog net vastgrijpen aan de in lompen gehulde figuur voor hem.

‘Hou je poten thuis!’ blaft de man hem toe.

‘Man, hou je bek,’ snauwt Reinout terug.

‘Stilte!’ schreeuwt de kwartiermeester. ‘Twee aan twee lopen en koppen dicht!’

Bij de steiger van de Montelbaanstoren blijven ze staan. Er liggen vier lichters gereed. Vlaggen met het VOC-teken wapperen in de wind.

‘Naar beneden.’ Een man in een lange slordige jas, die aangesproken wordt als bootsman Jaeger, wijst naar de houten trap die naar de steiger beneden hen voert.

Reinout kijkt om zich heen. Als hij het nu op een lopen zet...

‘Naar beneden zei ik!’ brult de bootsman.

Een schop onder zijn achterste, en Reinout stort de trap af.

De mannen brullen van het lachen. Eén voor één stommelen ze naar beneden.

Op de kade ziet het zwart van de mensen. Meeuwen vliegen krijsend rond. Dwars door alle rumoer slaat de klok van de Montelbaanstoren. Op de lichters worden de bruine zeilen al gehesen.

‘Jou moet ik een beetje in de gaten houden, geloof ik.’ Ongemerkt is bootsman Jaeger achter Reinout komen staan; de uitdrukking op zijn gezicht voerspelt niet veel goeds. ‘Uit het rasphuis, nietwaar? Ik ken jouw soort. Te lui om een poot te verzetten. Vooruit, aan boord. Opschieten!’

Reinout werpt Jaeger een broedende blik toe, tilt zijn kist over de reling en klimt aan boord. Als haringen in een ton zitten ze aan dek. De laatsten vinden een plekje in het bedompte

ruim. Reinout, zittend op zijn kist, ademt diep de frisse lucht in. Jaeger staat wijdbeens naast hem.

Jacob, een van de jongens uit het rasphuis, werpt een steelse blik op Jaeger en trekt zijn wenkbrauwen op. Reinout doet hetzelfde.

De touwen worden van de steiger losgemaakt, de zeilen bollen op in de wind en dan varen ze langzaam in de richting van het IJ.

Reinout kijkt strak voor zich uit. Vóór hem is niets dan water. Grijs, krullende golven, op weg naar de Zuiderzee.

Hij kijkt naar de oevers, waar hier en daar een rij bomen en een kerktorentje te zien zijn. Op de Volewijck bungelen half vergane lichamen aan de galg. Reinout werpt een laatste blik op de stad. Zwijgend neemt hij afscheid van de Westertoren, de Nicolaaskerk, de stadswallen met de draaiende molens.

Ze zeilen de monding van het IJ uit. Voor Pampus liggen grote schepen die hun lading op kleinere boten overdragen. De lichters schuiven over de zandbank en dan laten ze Pampus achter zich, op weg naar het noorden.

Drie indrukwekkende VOC-schepen liggen op de rede van Texel.

In vergulde letters zijn de namen op de rompen aangebracht: *Het Duyfken*, *Hollandia* en *De Gouden Haen*. Het zijn fraai bewerkte spiegelschepen, die zich met hun wimpels en hoge masten majestueus boven de kleinere schepen verheffen.

De schrik slaat Reinout om het hart. Op een van die schepen zit hij straks maandenlang vast, omgeven door niets dan eindeloos diep water. Hij kijkt om zich heen. In en om de vloot is het een en al bedrijvigheid. Kisten en vaten worden omhooggetakeld en er worden zelfs geiten en kippen aan boord geheesen. Lichters vol bemanningsleden varen in de richting van de schepen.

De lichter waar Reinout aan boord is, koerst aan op de *Hollandia* en gaat langszij liggen. Reinout kijkt langs de houten wand omhoog. Wat een schip! Zo hoog als de Westertoren! Een paar touwsladders bungelen langs de romp omlaag; Reinout grijpt er een en werkt zich langs het slingerende touw omhoog. Hij trekt zich op aan de verschansing en springt op het dek, gevolgd door vele anderen. De scheepskisten worden omhooggetakeld.

‘Vooruit, naar binnen!’ De kwartiermeester jaagt hen meteen een luik in.

Reinout moet alle moeite doen om niet op het onderliggende dek, de overloop, onder de voet gelopen te worden. Het is er donker en vochtig.

De ervaren maats storten zich op de beste plekken, in het midden van het schip. Ze hangen hun hangmat op en beginnen in hun spullen te rommelen.

Reinout en Jacob vinden nog net een plaats bij de grote mast. Ze zetten hun scheepskist in een houten bak, naar het voorbeeld van de anderen, en kijken om zich heen.

‘Wat een zootje,’ zegt Jacob.

Langs de wand van het schip staat het geschut opgesteld. De hangmatten bungelen er gewoon boven. Overal liggen rollen touw, waar de nieuwkomers in het halfduister over struikelen. Er wordt gevloekt en geduwd.

‘Schuif ’ns een eind op, halfwassen brasem. Dat plekkie had ik op het oog.’ Een vervuilde kerel probeert Reinout van zijn plaats te duwen.

Reinout is niet onder de indruk; een jarenlang leven op straat heeft daar wel voor gezorgd. Hij zet meteen de tegenaanval in met een flinke kopstoot. ‘Oprotten,’ snauwt hij.

‘Wat krijgen we nou? Een brasem met een grote bek?’ Dreigend komt de kerel op hem af.

Reinout grijpt een stuk touw dat op de grond ligt en waar een paar flinke knopen in zitten. Met fonkelende ogen zwaait hij ermee in het rond, maar dan grijpt iemand zijn arm beet.

‘Zou ik niet doen, maat,’ klinkt een rustige stem. ‘Weet je wat ze hier met vechtersbazen doen? Die geselen ze eens flink, als voorbeeld voor de anderen. En dan mag je de chirurgijnskosten nog zelf betalen ook. Lijkt je dat wat?’

Reinout laat het touw op de grond vallen; hij kijkt in het gezicht van een steviggebouwde kerel met krullend blond haar en felblauwe ogen.

‘Laat mijn arm los,’ snauwt hij.

De man gehoorzaamt met een grijns en draait hem de rug toe.

Wantrouwig kijkt Reinout om zich heen, maar er is niemand meer die op zijn plekje aast.

‘Dat kan nog leuk worden,’ mompelt Jacob. ‘Kunnen we niet overboord springen en ervandoor gaan?’

‘Als we een kans maakten zou ik het doen,’ zegt Reinout. ‘Maar die soldaten schieten meteen een kogel door je kop.’

Hij hangt zijn hangmat op en opent de deksel van zijn scheepskist. Er zitten een hemd, een muts, een hoze en een deken van de Compagnie in, en verder zijn weinige persoonlijke bezittingen. De regenten van het rasphuis hebben er ook nog een tabaksdoos bij gedaan, pijpen, een stuk zeep, een bijbel, een kroes en papier en inkt.

Een oorverdovend getrompetter doet Reinout opschrikken.

‘Alle hens aan dek!’ wordt er gebruld.

Achter de anderen aan klimt hij naar boven.

Schipper Balthasar Ruygveen staat met zijn officieren op het verdek. De schipper is een rijzige man met een kaarsrechte rug en grijzend haar. Hij staat met zijn handen op de rug, kin in de lucht, en kijkt over de bemanning heen naar de achterstevan van het schip.

Opperstuurman Jurriaens vouwt de monsterrol uit en leest hem hardop voor. Op iedere naam klinkt er een ‘ja’ uit de groep in de kuil.

Als iedereen is opgenoemd, zegt de opperstuurman op luide toon: ‘De bemanning, schipper!’

De schipper zegt niets. Zijn ogen glijden over de mannen die rommelig en onwennig aangetreden staan. Een verzameling grauwe lompen, lange haren, mutsen vol teervlekken en stoppelige kinnen. Een aantal van hen staat zelfs op blote voeten op de planken. Ze krabben aan hun kont, spuwen over de reling en wagen het brutale opmerkingen te maken.

‘Het is fraai, opperstuurman,’ zegt hij vlak.

Reinout moet de schipper gelijk geven. Hoe kunnen ze met zo’n zootje ongeregeld ooit Indië bereiken?

‘We gaan proberen wat van jullie te maken,’ zegt Ruygveen luid. ‘Morgen zijn jullie landrotten af. Dan verwacht ik zeelui op mijn schip! Wat ik niet verwacht, maar *eis*, is onvoorwaardelijke gehoorzaamheid! Een ongehoorzame bemanning is een gevaarlijke bemanning. Op zee moet alles volgens de regels gaan, als we ooit Indië willen bereiken. Varen is geen spelletje maar hard werken. De zee kent geen genade, dus een ijzeren discipline is noodzakelijk. Begrepen?’

Er wordt wat gemompeld. Ruygveen geeft een teken aan de opperstuurman. Luid en duidelijk leest die de artikelbrief voor, het reglement dat aan boord geldt. De straffen lopen uiteen van het inhouden van soldij tot lijfstraffen als brandmerken en laarzen, oftewel geselen. Moord wordt gestraft door de dader levend overboord te gooien, vastgebonden aan het lichaam van het slachtoffer. Vechten kost je enkele dagen zitten op water en brood. Een messentrekker wordt met zijn eigen mes door zijn hand aan de mast gespietst en kan daar blijven staan tot hij zichzelf heeft losgetrokken. Zo gaat het nog een poosje door.

Reinout luistert met onbewogen gezicht, maar in zijn hart borrelt afschuw op. Waar is hij in vredesnaam terechtgekomen? Dit is nog erger dan het rasphuis!

De kwartieren worden ingedeeld en Reinout heeft meteen de eerste wacht. De eerste uren doet hij niet anders dan putsen zeewater ophijsen en het dek zwabberen. Intussen neemt de wind toe.

‘We gaan vertrekken,’ klinkt een stem naast Reinout. ‘Dat is vlug! Soms liggen we dagen te wachten op een gunstige wind.’

Reinout kijkt op. Het is de man die hem van een vechtpartij heeft afgehouden. Met bruin verkleurde tanden grijnst hij Reinout toe.

‘Ik ben Wijnant Ijsbrants,’ zegt hij. ‘Dit is mijn derde reis.’

‘O,’ antwoordt Reinout en hij zwabbert verder.

Wijnant laat zich daardoor niet uit het veld slaan. Hij knikt naar een paar boten, die naar de wal varen.

‘Die gaan vers water halen,’ zegt hij. ‘Dat is het laatste wat gebeuren moet voor we vertrekken. De zee is woelig, ik hoop dat je niet snel zeeziek wordt.’

‘Ik zou het niet weten,’ zegt Reinout.

‘Nou, daar kom je snel genoeg achter,’ grijnst Wijnant.

Nauwelijks een uur later neemt de wind nog meer toe en donderen de bevelen over het dek.

‘Roerganger, naar het roer!’ commandeert opperstuurman Jurriaens vanaf het verdek. ‘Anker indraaien! Laat vallen de fok!’

De maats hollen heen en weer, klimmen het want in en schreeuwen naar elkaar. Het fokzeil valt met een flinke klap naar beneden. Kanonschoten donderen en in een wolk van rook komt er beweging in het schip.

Hoog in het want vechten de maats met de zeilen. Het enorme schip steekt zijn boegspriet richting zee en zet zich in beweging. Links en rechts van hen volgen *Het Duyfken* en *De Gouden Haen*.

Reinout vliegt naar de verschansing en kijkt naar het vasteland.

‘Zeg, waar ben jij mee bezig? Dit is geen pleziertochtje!’ buldert een stem in zijn oor. ‘Vooruit, het want in of ik schop je erin!’

Reinout springt weg voor de punt van Jaegers laars en grijpt

de touwen van het want vast, dat zwaait in de wind. De maats zitten zo hoog dat hij ze nauwelijks van elkaar kan onderscheiden.

‘Komt er nog wat van? Een beetje hangen over de verschan-sing! Klimmen, lui varken! Naar boven jij! Kijk niet zo stom, de anderen vertellen je wel wat je moet doen. Vooruit!’

De gesel zwaait omhoog en striemt tegen Reinouts been. Zo snel hij kan klimt Reinout naar boven. De scheldwoorden en bedreigingen van Jaeger blijven hem nog lang achtervolgen.

Hoe hoger Reinout komt, hoe gevaarlijker het want slinger-t. Halverwege rust hij even uit op de ra van de grote mars. Om hem heen is het grijs. Een grijze lucht en grijze golven. Meeuwen scheren krijsend om zijn hoofd.

‘Hé maatje! Hierheen!’

Reinout kijkt omhoog. Helemaal boven, in het smalste ge-deelte van het want, hangt Wijnant aan de grote marsera; hij wenkt hem.

‘Niet naar beneden kijken!’ schreeuwt hij. ‘Het valt best mee! De eerste keer is altijd het ergst!’

Reinout haalt diep adem en klimt verder. Het want schom-melt hevig. Als hij nu valt...

‘Goed gedaan.’ De stevige knuist van Wijnant trekt hem op de marsera. ‘Geniet nu maar eens van het uitzicht. Vooruit, kij-ken! Aan een zeeman die niet durft te kijken hebben we niets. Je bent uit het goeie hout gesneden, je hebt een goed tempo. Kijk de boots die stumpers eens opjagen!’

Wijnant kijkt meewarig naar beneden. Drie scheepsjongens hangen huilend van angst in het want. Jaeger klimt achter hen aan en slaat erop los.

‘De schoft,’ zegt Reinout tussen zijn tanden.

‘Hij maakt niet snel vrienden,’ geeft Wijnant toe. ‘Maar pra-ten helpt ook niet veel. Nou, kom me maar eens helpen met het bramzeil. Er staat een stoot wind hierboven!’

Met vereende krachten maken ze het zeil vast. Reinout

hangt in het tuigage en kijkt om zich heen. De kustlijn is niet meer dan een vage strook en verder is er niets dan water, waar het schip hevig op deint. Een gevoel van grote opwinding gaat door hem heen. Hij steekt zijn hand uit, alsof hij de voortjagende wolken wil grijpen, en Wijnant lacht.

‘Varen is heerlijk,’ zegt hij. ‘Voor een echte zeeman bestaat er niets opwindenders dan de zee. En hierboven in het want ben je helemaal los van alles. Voel je dat?’

Nou en of hij dat voelt! Reinout houdt zich stevig vast en toch is het alsof hij volkomen vrij in de lucht zweeft. Het is griezelig en heerlijk tegelijk.

‘We zijn klaar hier,’ zegt Wijnant. ‘Naar beneden maar, voor we onze oorlam missen. De bel zal zo wel gaan.’

Ergens in de diepte beweegt het dek heen en weer. Met zijn kiezen op elkaar klimt Reinout naar beneden en springt op het dek. Jaeger staat met de armen over elkaar geslagen naar hem te kijken, maar zegt niets.

Pas als ze goed op koers liggen luidt de vreetklok en sluiten ze aan in de lange rij.

‘Dat is Lange Lijs.’ Wijnant knikt naar de lange gestalte in de kombuis. ‘Was ook kok tijdens m’n vorige reis. Een snertbaantje, kok.’

Reinout kijkt naar Lange Lijs. Ondanks zijn lengte is hij een schrielle, onopvallende persoon, met zijn kalende hoofd en magere armen en benen. Hij is het mikpunt van schampere opmerkingen over zijn kookkunst.

‘Hé, grutten zijn grutten! Daar kan ik niets méér van maken!’ roept de kok verontwaardigd. ‘Als je het niet moet gooi je het maar terug in de ketel.’

‘Dat zou je wel willen, lange. Heb je zelf een happie meer. Niet dat je het niet kan gebruiken...’ Een van de mannen laat zijn ogen over Lange Lijs’ magere gestalte glijden.

‘Ik stel voor dat je me een schep meer geeft.’ Een stevig gebouwde kerel stelt zich uitdagend op voor de kok.

‘Ik stel voor dat je ophoepelt, Willem,’ zegt Lange Lijs flink, maar in zijn ogen ziet Reinout iets van ongerustheid.

‘Een kok met een grote schep is prima, maar een kok met een grote bek kunnen we niet gebruiken,’ zegt Willem dreigend. ‘Vooruit man, een schep meer of ik stop je met je kop in je eigen ketel.’

Hij gooit Lange Lijs tegen de wand van de kombuis en komt met gebalde vuist op hem af. Lange Lijs heft zijn pollepel in een zwakke poging zichzelf te verdedigen.

Op dat moment steekt Reinout achteloos zijn voet uit en Willem maakt een enorme smak.

‘Wie voor de duivel deed dat?’ Woedend krabbelt Willem overeind.

‘Ik,’ zegt Reinout zonder blikken of blozen. Of het nu de dreiging in zijn ogen of zijn zelfbewuste optreden is, Willem laat het bij een serie vloeken en verwensingen die Reinout zonder te luisteren van zich af laat glijden.

‘Jij durft,’ mompelt Lange Lijs als Reinout en Wijnant met hun bak voor hem staan.

‘Je hebt niet bepaald een vriend voor het leven gemaakt,’ beaamt Wijnant.

‘Toch wel.’ Lange Lijs kijkt Reinout waardierend aan. ‘Als jij figuren als Willem Linken uit mijn buurt houdt, krijg jij die schep extra.’

‘Afgesproken,’ zegt Reinout.

Hij loopt met Wijnant naar de overvolle overloop, waar de andere maten van hun bak al ongeduldig zitten te wachten.

Die nacht ligt Reinout lang wakker. Het is pikdonker om hem heen. Met wijdopen ogen ligt hij in zijn slingerende hangmat. Hij hoort het water klotsen tegen de wand van het schip. Ratten trippelen over de houten vloer. Vanwege de harde wind zitten de luiken potdicht en de stank van schimmelend hout blijft

met de zweetlucht van tweehonderd man in de vochtige overloop hangen.

Reinout denkt aan zijn vader, die de beste jaren van zijn leven doorbracht in het vooronder van VOC-schepen en veel te jong stierf. Hij zucht en probeert niet te luisteren naar de geluiden om hem heen. Het is een gesnurk en gezaag van jewelste. Af en toe gromt er iemand in zijn slaap, of er valt er eentje met veel kabaal uit zijn hangmat.

Reinout sluit berustend zijn ogen.

‘Een aalmoes, uit liefde tot God. Een aalmoes, uit liefde tot God.’

Lutske staat in het kerkportaal te stampvoeten om zich warm te houden. Het is een heldere, zonnige zondagochtend, maar er staat een bijtende oostenwind. Haar tenen zijn zo koud dat iedere beweging pijn doet, maar ze blijft stampen.

De kerk gaat net uit; begeleid door orgelklanken stromen de mensen naar buiten. Lutske loopt op de kerkgangers af, probeert hun blik te vangen en houdt haar hand op. Af en toe drukt iemand haar iets in de hand – uit medelijden of om van haar af te zijn.

‘Een aalmoes uit liefde tot God. Een aalmoes uit liefde tot God.’

‘Hoe vaak moet ik nog zeggen dat ik dat gebedel hier niet wil hebben?’ De stevige greep van een hand op haar schouder doet Lutske opschrikken. De hand draait haar om en ze kijkt recht in het gezicht van de dominee.

‘Jij weer? Ik heb je van de week ook al weggejaagd!’ De dominee fronsd zijn wenkbrauwen.

‘Ik heb niets te eten,’ zegt Lutske vlug.

‘Te lui om te werken maar niet te beschaamd om te bedelen,’ zegt de geestelijke geërgerd.

‘Ik ben niet lui, maar ik kan geen werk vinden – echt niet!’

De dominee zucht. ‘Mijn beste kind, dan kun je je vervoegen bij de bedeling.’

‘Maar dat is niet voldoende om van te leven!’ zegt Lutske smekend.

De dominee tast in zijn beurs. ‘Koop hier iets te eten van. En bedel niet meer, mijn kind, maar kom voortaan de dienst bijwonen,’ zegt hij. ‘Beloof het me.’

Lutske knikt gedwee, bedankt hem en loopt de kerk uit, het geldstuk in de hand geklemd. Als ze morgen bij de Nicolaaskerk gaat staan bedelen, kan ze daarna mooi hier de dienst bijwonen.

Ze telt de bedelopbrengst van die ochtend. Het is niet veel.

Over de Oudekerksbrug draaft ze de Oudezijds Achterburgwal op, de Monnikenstraat in, richting Nieuwmarkt.

Ondanks de koude wind is het gezellig druk op de markt. Lutske snuift als een wild dier de etensgeuren op: oesters, haring, gepekeld vlees, stukken wildbraad... Ze voelt het voedsel al op haar tong; de pijn in haar rommelende maag wordt erger.

De hele dag dwaalt ze rond in het havenkwartier rond de Schreierstoren, bedelend en stelend. Pas als de marktlui hun kramen opbreken en de boeren met hun lege wagens de stad verlaten, keert ze terug naar huis. Tante Ida zal zich wel afvragen waar ze blijft. Ze zal op haar brommen omdat een hele dag zo weinig heeft opgeleverd. Ze verdienen wel iets met was- en verstelwerk voor de rijken, maar ze blijven aangewezen op de bedeling. Lutske heeft haar tante nooit verteld hoe ze de kost ‘verdient’, al zal die wel haar vermoedens hebben.

‘Ik ben altijd een fatsoenlijke vrouw geweest die haar eigen brood verdiende. Ik zou me mijn ogen uit mijn kop schamen als ik me tot bedelen moest verlagen,’ zegt ze altijd.

Lutske heeft daar minder problemen mee. Trots en waardigheid zijn heel mooi, maar ze vullen de maag niet. En honger, échte honger, doet pijn. Meer pijn dan je hand ophouden voor een aalmoes.

In de buurt achter de Oude Schans staan overal hoertjes tussen de vervallen huizen en goedkope kroegen. Het is inmiddels gaan sneeuwen; in de neerdwarrelende vlokken lijken hun met blanketsel volgesmeerde gezichten nog witter. Sommigen gaan als keurig burgermeisje gekleed, anderen hebben zich deftig uitgedost en dragen witte pruiken van bokkenhaar.

‘Ha, Lutske!’

‘Hoe gaat-ie, meid?’

‘Ellendig koud is het, hè?’

Lutske steekt haar hand op. Ze maakt een sprong naar een opstapsteen om niet terecht te komen in het afval, de uitwerpselen en God mag weten wat nog meer. Achter haar kletst de inhoud van een kakdoos zonder enige waarschuwing uit het venster op straat. Een stukje verder staat Lutske stil voor de deur van een krotwoning en gaat naar binnen.

Tante Ida zit ineengedoken in haar stoel, een opgelapte omslagdoek dicht om zich heen geslagen. Ze houdt haar handen boven een vuurtestje met gloeiende kooltjes en heeft er een stuk van haar schort overheen gehangen om ook wat warmte op haar lamme benen te vangen.

‘Doe vlug de deur dicht,’ zegt ze als Lutske binnenkomt. Hoopvol kijkt ze naar de geldstukjes die Lutske op tafel gooit.

‘Daar doen we niet lang mee,’ zucht ze dan. ‘En je bent net naar de Huiszittenmeesters voor de bedeling geweest. Dat wordt een lange week.’

‘Ik kon geen werk krijgen,’ zegt Lutske. ‘Alleen vanmorgen even, met sjouwen op de markt. Morgen probeer ik het opnieuw.’

‘Als er een stuiver te verdienen valt, worden er tien handen uitgestoken om hem te krijgen,’ bromt tante. ‘Help me liever met die stapel naaiwerk. Het moet terug naar de Herengracht.’

Lutske kijkt in de mand met turf. Bijna leeg. Ze hangt snel een ketel boven het al dovende vuur en pakt een stuk zwart brood van de vorige dag van de plank. Ze kookt een aardappel in zure melk en snijdt een stukje spek, dat ze bewaard had voor de zondag, in heel kleine stukjes.

Opeens moet ze aan haar moeder denken. Hoe ze in de binnenhaard bezig was met de voorbereidingen van het eten. Hoe vettig alles aanvoelde in huis door de walm die de vis veroorzaakte. Maar ook: de gezelligheid, de warmte, het bij elkaar zijn.

Lutske gooit de schamele ingrediënten bij elkaar en roert alles tot het warm is. Ze zet een nap broodpap voor tante Ida neer; zwijgend eten ze samen. Tante Ida zegt nooit veel. Vroeger was ze een levendige, opgewekte vrouw, tot haar echtgenoot stierf aan koorts. De dood van haar zuster en haar zwager heeft het laatste restje levenslust getemperd. Lutske is alles wat ze nog heeft. Tante Ida heeft haar en haar broer na de dood van hun ouders in huis genomen. En voor een vrouw die net weduwe is geworden en er niet in slaagt zonder de inkomsten van haar man rond te komen, is dat heel wat. Met z'n drietjes hadden ze het toch lange tijd gered, tot tante Ida haar dienstje als werkvrouw kwijtraakte. Amsterdam wordt overspoeld door paupers en invalide zeelui, en het lukt Lutske maar niet om een dienstje te vinden. Sindsdien is het behelpen. Hun enige hoop is Lutskes broer. Hij is gaan varen, en van zijn gage kunnen ze straks weer een paar maanden voort.

Het vuur gaat langzaam uit, en daarmee de verlichting van hun woning. Lutske helpt tante Ida op haar strozak en kruipt dicht tegen haar aan zodat ze zich aan elkaar kunnen warmen.

Glibberend zoekt Lutske haar weg over de beijzelde klinkers van de Prinsengracht. Op de binnenplaats van het gebouw van de Huiszittenmeesters staat al een lange rij mensen, die langzaam maar zeker naar binnen schuifelt. Eén voor één komen ze met een mand brood, boter, kaas en turf weer naar buiten en haasten zich weg. Het lijkt uren te duren voordat Lutske eindelijk bij de deur staat.

‘Wat is het koud, hè?’ Trijn Sijmons, een buurvrouw van de Haarlemmerdijk, schuift tegelijk met Lutske naar binnen.

‘Vreselijk,’ zegt Lutske. ‘Als ik ’s nachts op de kakdoos ben geweest, is ’s morgens alles bevroren. En onze turf was al dagenlang op.’

‘Ja, wij zaten ook zonder,’ knikt Trijn. ‘Maar het wordt nu gauw lente, ik voel het aan mijn botten.’

‘Ik hoop het,’ zegt Lutske zacht. ‘Ik maak me zorgen om tante Ida. Ze klaagt over pijn in haar benen. Ik bedoel, hoe kan ze daar nou pijn hebben? Ze is toch lam?’

‘Tja,’ zegt Trijn.

‘Ze wordt oud,’ gaat Lutske door. ‘Ze kan er steeds slechter tegen om zo weinig eten te krijgen. Maar het is vooral de kou! Honderd takkenbossen kosten twaalf stuivers! Dat is een half weekloon, Trijn!’

‘Tja,’ zegt Trijn weer. ‘Ik kom vanmiddag wel even langs. Misschien doet een babbeltje haar goed. Even klagen scheelt vaak een stuk.’

Lutske glimlacht zonder veel hoop. Klagen is nooit tante Ida’s gewoonte geweest. Ze doet gewoon wat ze als haar plicht ziet. Ze heeft ook nooit enige dankbaarheid van hen verwacht. Maar Lutske is haar wel dankbaar en ze weet dat haar broer dat ook is. Niet voor niets neemt hij van zijn reizen altijd iets moois voor tante Ida mee: schelpen, gedroogde planten, en zelfs een keer een opgezette schildpad – maar die heeft tante Ida tijdens de vorige winter moeten verkopen. Jan Jacobsz. Swammerdam, de apotheker op de Oude Schans, biedt goed geld voor dat soort rariteiten voor zijn naturaliënkabinet.

Als Trijn die middag langskomt deelt ze algauw Lutskes zorgen. Tante Ida zit er lusteloos bij, ze wil niets eten of drinken en ze praat onsamengend. Trijn voelt aan haar voorhoofd en fluistert: ‘Ik ben bang dat ze koorts heeft. Zal ik de chirurgijn halen?’

Lutske schudt haar hoofd. ‘Roept u liever Rode Barbara.’

Rode Barbara heeft een goedlopend bordeel op de hoek van de Haarlemmerdijk en op de een of andere manier weet ze overal raad op. Haar huismiddeltjes zijn in de hele buurt bekend en mensen die haar kennen, vragen liever háár om raad dan de chirurgijn. Dat Rode Barbara geen kosten verbindt aan haar advies is natuurlijk minstens zo belangrijk.